

EFRUZ BEY: DON KİŞOT MU? ŞARLATAN MI?

Deniz Depe

■ *Efruz Bey* ile *Don Kişot*'u yan yana anmanın geçmişi eski. Bu iddia, taraftar bulmuş olsa da genel olarak pek akla yatkın gelmemiş. Sonuçta *Don Kişot* bir halk kahramanı,¹ *Efruz Bey* ise bir “şarlatan”. İki de hayal âleminde yaşıyor ve birtakım taşkınlıklar yapıyor diye benzerlik kurmak anlamsız gelmiş. Yine de *Efruz Bey*'in “Türk Edebiyatının *Don Kişot*'u” olduğuna dair ezber bilgi, bir kere akıllara kazınmış artık.²

Tahir Alangu; Ömer Seyfettin'in “bu romanı hazırlarken *Don Kişot*'u okuduğu, hatta bazı bakımlardan bu eserden etkilendiği de düşünülebilir” dese de ikisi arasında benzerlik kurulmasının ancak “ilk bakışta” olabileceğini söyleyerek “Bu eseri '*Don Kişot*'a benzetenlerin, her ikisinin temel kuruluşlarındaki başkılıkların farkına varamadıkları görülüyor. Her ikisi arasındaki satir-mizah niteliklerine değinen kabataslak bir şekil benzerliğiyle yetinmiş görünüyorlar.” der.³ Alangu; *Efruz Bey*'in aslında *Don Kişot*'a değil, Bulgar romancı Aleko Konstantinof'un *Bay Ganü Balkanski*⁴ eserine benzediği iddiasındadır.⁵

1 *Don Kişot* romanı; uzun yıllar “olumsuz” bir imgeyle anılır, hayalperestliğin ve romantizmin sembolü olarak görülür. Romanın hem dünya edebiyatında hem Türk edebiyatındaki akisleri ayrı bir yazının mevzusu olmakla birlikte, bu yazıda roman, Ömer Seyfettin'in bakış açısına göre değerlendirilmiştir.

2 Bu iddiayı benimseyenlerden biri de Boratav'dır: “Ömer Seyfettin'in en mühim eseri, onun *Don Kişot*'u, *Efruz Bey*'dir.” Bk. Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, C 1, Adam Yayınları, İstanbul 1982, s. 336.

3 Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul 1968, s. 495.

4 Bk. Aleko Konstantinof, *Bay Ganü Balkanski*, Çev.: Ömer Kaşif Nalbantoğlu, Vakıf Kitaphanesi, İstanbul 1941.

5 Alangu, *age.*, s. 497.

Ömer Seyfettin'in, *Efruz Bey*'den önce *Don Kişot*'u okuduğunu biliyoruz çünkü Cervantes'in bu romanı hakkında çıkan yazısı, 28 Mart 1918 tarihli.⁶ *Efruz Bey*'in ilk duyurusu ise 6 Ocak 1919 tarihinde⁷ yapılıyor. Yazarın "Ayas" imzası ile yayımlanan bu yazısında, onun bir roman kahramanı olarak Don Kişot'u sevdiği ve ona bağlandığı açıkça görülüyor. "Kitabı bitirdikten sonra kahramanı düşünmeğe başlarsak onun halis bir idealist olduğunda şüphemiz kalmıyor. Müphem bir hüznü duyuyoruz." diyen Ömer Seyfettin, Don Kişot için "zavallı şövalye", "çok büyük ruhlu, çok mütevazı, çok merhametli bir kalbin sahibi" der. Yazısını ise şu cümlelerle bitirir: "Onu çok seviyoruz, güldükten sonra, hakkında merhamet, hürmet duyuyoruz. Geçen neşemizin izi derin bir hüznü oluyor."⁸

Ömer Seyfettin, bu yazıda Don Kişot ve Cervantes'i birbiriyle mücadele eden iki insan olarak okur. Ona göre Cervantes'in amacı, şövalye romanlarıyla alay etmektir ancak Don Kişot'un ruhu "Cervantes'e inat, o kadar yüksektir ki..." Yazarı, kahramanıyla dalga geçer; ona zulmeder, maskaraya çevirir. Ama Don Kişot yine aldırılmaz. Cervantes'in gerçeklik taraftarlığı, Don Kişot'un romantizmi karşısında yenilir. Ömer Seyfettin, belli ki burada Don Kişot'un tarafını tutuyor ve Cervantes'i asıl yapmak istediği şey konusunda başarısız buluyor çünkü yazarın dalga geçmek için yazdığı bu roman kahramanı, yazarını aşarak gerçek bir kahraman oluyor.

Ömer Seyfettin, *Efruz Bey*'i yazarken -bu arada Cervantes'in bunu bilinçli yaptığını hiç hesaba katmamış gibidir- Cervantes ile aynı hataya düşmemeye çalışmış olmalı. Sanki kahramanla asıl böyle alay edilir, eleştirilen şey asıl böyle anlatılır, iddiasında gibidir. Efruz'un bir "şarlatan" olduğundan şüpheye düşülmemesi için elinden geleni yapmıştır. Başarılı da olmuş gibidir çünkü eser hakkında çıkan yazılarda, "şarlatan" kelimesinin sık kullanılması dikkat çeker.⁹ Şüphesiz bunda, Ömer Seyfettin'in kendi ifadesi de etkili olmuştur. Efruz

6 Ömer Seyfettin (Ayas imzası ile), "Edebiyatta Enmuzeçler: Don Quichotte", *Ömer Seyfettin Bütün Nesirleri*, Haz.: Nâzım Hikmet Polat, TDK Yayınları, Ankara 2016, s. 498-503.

7 Nâzım Hikmet Polat, "Efruz Bey Hakkında", *Efruz Bey*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2018, s. 15.

8 "Sivrisinek", Efruz'un adının anıldığı ilk metin olarak geçer. Tarihi, 12 Temmuz 1917'dir. Mektup formundaki metinde şu cümleler geçer: "Kimde acz varsa o şarlatandır, mütecevizdir. O âsidir, nümayiştir, fertçidir. Bir kelime ile söyleyeyim, 'gayr-i memnun'dur. Don Kişot gibi yel değirmenlerine meydan okur." Bu detay, bize Efruz'un Ömer Seyfettin'de bir fikir olarak Don Kişot'a yakın olarak oluştuğunu gösteriyor. Aciz, şarlatan, asi, nümayiştirçi sıfatları hem Efruz için hem Don Kişot için kullanılmıştır. Ancak belli ki yazar, Don Kişot'u şarlatan olarak görmekten daha sonra vazgeçmiştir.

9 "Şarlatan" ifadesini kullanan yazılardan birkaçına örnek için bk. "Efruz Bey Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Bellekten*, S 18, s. 193; Mehmet Narlı, "Ömer Seyfettin'den Cemal Şakar'a Öykü ve İroni", *İlmî Araştırmalar, Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, S 24, s. 107; Hilmi Yavuz, "Bihruz'dan Efruz'a Bir Dil Nasıl Bitti", www.gercekedebiyat.com. Cahit Kavcar, Hilmi Yavuz'un *Cumhuriyet* gazetesindeki 30.04.1970 tarihli kısa yazısında, Efruz'un şarlatan olmadığı sonucuna vardığını söyleyerek ona itiraz eder. Ancak Yavuz da 13.05.2015'teki gazete yazısında Efruz için "kendini satmayı iyi beceren, cahil ve şarlatan" demiştir.

Bey'i, şarlatanlar sınıflandırmasında "namusla, namussuzlukla alakası olmayan şarlatan" olarak anar.¹⁰ Onu sevmediğini açıkça söylediğini, Ziya Gökalp'la olan anısından da biliyoruz: "Fakat merhamet ediniz. Efruz Bey'i nasıl seveyim?"¹¹

Efruz Bey, tefrikaya başlanırken "fantezi roman" başlığı ile takdim edilmiştir. "Meşrutiyet devrinin romanı" olarak değerlendirilir, "sanatkârane bir mübalağa ile çizilmiş bir karikatür" olarak görülür.¹² Devrini eleştiren ve bunu yaparken kahramanını karikatürize eden eser, bu açıdan sahiden *Don Kişot*'u anımsatır: "*Don Kişot*'ta bir çağın yıkılışı, yeni bir çağa geçişin büyük sarsıntıları nasıl ifade ediliyorsa, Ömer Seyfettin'in eserlerinde de, imparatorluğun çöküşü sırasında beliren temel nedenlerin farkına varamadan, yıkılışın daha belirgin hâle getirdiği kişilikleri tasvir ederek, bir çağ anlatılmağa gayret ediliyor."¹³ Tahir Alangu, bu cümleleriyle iki eserin de bir geçiş sürecini yansıttığına dikkat çeker. Ona göre ikisi de devrin yanlış buldukları bir yönünü, kahramanlarını abartılı bir şekilde kurarak eleştirme yolunu seçmiştir. Şövalye romanları okuyarak gerçeklikten kopan Don Kişot, Ömer Seyfettin'e romantik gelmiş ve sempatisini kazanmıştır ancak Efruz, devrinin tüm "şarlatanlıklarını" kendisinde toplayarak, kimsenin sempatisini kazanamayacak kadar olumsuz çizilmiştir.

Peki, tüm bu olumsuzlukların içinde, Efruz Bey gerçekten de Don Kişot'un yanından bile geçemeyecek bir şarlatan mıdır? Yoksa aynı ruhu içinde taşımasına rağmen karikatür bir tip oluşundan dolayı gözden kaçırdığımız bir romantik mi?

Ömer Seyfettin, "Don Quichotte'ta her şeyden evvel 'iman' vardır. Ezeli bir şeye, kendi ferdiyetinin haricinde ulvî bir hakikate inanır" der.¹⁴ Efruz Bey'de de aynı iman yok mudur? Kendi uydurduğu hürriyet kahramanı yalanına kendi iman etmiyor mudur? "Herkes inandıkça onun iddiasında artık hiçbir şüphesi kalmıyor, hakikaten kendisinin bir kahraman olduğuna iman ediyor, bu imanın hayaline ika ettiği tedailerle korkunç bir roman uyduruyordu."¹⁵ Diğer hikâyelerde de durum benzer değil midir? Don Kişot gibi kendi masalını kendi kuruyor, sonra buna şüphesiz bir iman ile bağlanmıyor mu? Örneğin "Asilzadeler" parçasında, polis baskını gerçekleştiğinde, tüm bu asalet hikâyelerinin yalan olduğunun bilincinde olsa "Acaba asalet teşkilâtı yapacaklarını haber

10 Ali Canip Yöntem, *Ömer Seyfettin*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1947, s. 166.

11 Ali Canip Yöntem, *age.*, s. 30.

12 Cahit Kavcar, *age.*, s. 180-181.

13 Alangu, *age.*, s. 495-496.

14 Ömer Seyfettin, *age.*, s. 500.

15 Ömer Seyfettin, *Efruz Bey*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2018, s. 63.

alan demokratlar, hayatlarına karşı bir suikast mı tertip etmişlerdi?”¹⁶ diyerek kumar itirafında (!) bulunur muydu?

Efruz da Don Kişot gibi, hayallerini kendi gerçeği kılar, bu gerçeğe imanı tamdır; kendi söylediği yalana önce kendisi inanır. Amacı sahtekârlık değildir, amacı “başkası olma arzusu”dur. Tıpkı Don Kişot gibi! Efruz’un bir şeye gerçekten sahip olmak gibi bir niyeti yoktur, hiçbir zaman olmamıştır. O sadece “gibi görünmek” derdindedir:

“Çünkü görünmek, caka satmak istediği şeyin aslına hiç ehemmiyet vermezdi. Onun ehemmiyet verdiği şey, yalnız öyle görünmekti... İşte bütün kuvvetini bu tarafa sarf ettiği için muvaffak olurdu. Görünmek istediği şeylerden birisi de zenginlikti. Zengin olmayı aklından bile geçirmezdi. Haddizatında zenginliğin de onca hiçbir ehemmiyeti yoktu. Yalnız zengin görünmenin ehemmiyeti vardı. Bir zengin gibi hareket eder, daima aslı olmayan yüz bin liralardan, çeklerden, madenlerden, apartmanlardan bahsederdi.”¹⁷

Coşkulu, heyecanlı, maymunun iştahlı Efruz; hayallerinin peşinden koşarken hiç tereddüt etmemiştir. O deneyim peşindedir. Maceradan maceraya atılır, yeter ki başkası gibi hissedilsin. Boratav’ın ifadesiyle “onun biricik sabit hassası, mütemediyen değişmektir, her dersinin başında ‘yaşayan değişir’ hakikatini ‘besmele’ gibi tekrar etmek âdetidir.”¹⁸

Don Kişot; cesur bir şövalye gibi hissetmek, cesur bir şövalye gibi yaşamak istemişti. Bunun için kendi yalanlarına kendi inanmış, bir an bile şüpheye düşmemiş ve maceradan maceraya atılmıştı. Bu, onun bir şövalye olmadığı ve kötülerle savaşmadığı gerçeğini değiştirmede ancak iyi niyetiyle okurun sevgisini kazandı. Efruz da bir hürriyet kahramanı olmak istedi, bir asilzade olmak istedi; herkesin hayranlıkla dinlediği bilgi sahibi bir entelektüel olmak, eğitimi kökünden değiştirecek bir öğretmen olmak, elinden kitap düşmeyen bir sosyolog olmak istedi... Ancak onun maceraları okurun sevgisini kazanmak amacıyla değil, küçük düşürülmek amacıyla, toplumun bir yarasına işaret etmek amacıyla yazıldı. Yine de bu, Efruz’da Don Kişot ruhu olduğu gerçeğini değiştirmiyor.

Cahit Kavcar, Ömer Seyfettin yazısında geçen şu cümleye dikkat çeker: “Ulvî bir fikrin saltanatı altında, kendi kendine uydurduğu fakat bütün kuvvetiyle iman ettiği hayalî bir âlemde yaşar. Ulvî bir fikrin mutaassıp hizmetkârıdır. Fakat bu fikir hayata uymaz.”¹⁹ Kavcar, yazarın Don Kişot için söylediği bu söz-

16 Ömer Seyfettin, *age.*, s. 137.

17 Ömer Seyfettin, *age.*, s. 84.

18 Boratav, *age.*, s. 338-339.

19 Ömer Seyfettin, “Edebiyatta Enmuzeçler: Don Quichotte”, *Ömer Seyfettin Bütün Nesirleri*, s. 503.

lerin kendi kahramanı için de geçerli olduğunu ifade eder.²⁰ Dış dünyadaki gerçeklik ile Efruz da uyum sağlayamamaktadır. Bunun için o da Don Kişot gibi bir “uyum aracı”na sarılır: isim değiştirmek!

İsim değiştirmek, hem kurduğu dünyaya uyum sağlayarak yapay gerçekliğini sağlamlaştırma anlamına geliyor hem de başkası olma arzusunun bir sembolü. Ömer Seyfettin, *Don Kişot* yazısında; kahramanın kendine, atına ve sevgilisine isim aramasına özellikle dikkat çekmiştir çünkü Don Kişot’un asıl adı, kurduğu hayal dünyasına uygun değildir. Bir asalet unvanı şarttır. Sevgilisinin adını da “yüksek” bulmaz, onu da kendi adı gibi uzun müddet düşünerek değiştirir. Asıl adı olan Ahmet’i değiştirmek için Efruz da Don Kişot gibi kitaplara başvurmuş, onun gibi uzun uzun düşünmüştür.²¹ Daha sonra isim yetmez, asalet unvanı arar. O da Don Kişot gibi kendine bir tarih, bir asalet hikâyesi uydurur: “Ecdadının mazisini tahayyül etmeye başladı, o cenkler, saraylar, o atlar gözünün önüne geliyor, Kızıl Ahmetli bayrağının dalgalandığını, altından armaları, elmaslı tuğları görüyor gibi oluyordu.”²²

İsim değişince karakter de değişir Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde. İsim değiştirmek, “başkası olma”nın bir sembolüne dönüşür.²³ Asilzadeler bölümünde, Cihanyan’ın ismini değiştirmesi buna örnek gösterilebilir: “Galatasaray’a gelirken Cihanyan kendi ismini değiştirdi. ‘Kâmuran’ yaptı. O vakitten beri zekâsı sayesinde her şeyi buluyordu.”²⁴ Efruz, isim değiştirmenin büyüünün pekâlâ farkındadır ve bunu işine geldiği gibi kullanmayı çok iyi bilir. Açık Hava Mektebi bölümünde, mektebin müdürünü saf dışı bırakmak için seçtiği yol, isim değiştirmek olmuştur. Mehmet Mustafa Tahsin Nidaî olan müdürün adını “Mıstık” yaparak onu aşağılamak, gözden düşürmek ister çünkü isim değişince kişilikle birlikte, her şey değişir ona göre. Gerçekten de “Mıstık” denildiği an, müdürün itibarı öğrencilerin gözünde yerle bir olur. İsim, Efruz için kendi kurduğu hayal âlemine giriş anahtarıdır.

Ömer Seyfettin, *Efruz Bey*’de çok açık olarak romantizmle dalga geçer.²⁵ Efruz’u; hayalperestliği, deneyim iştahı, başkası olma arzusu ile karikatürize

20 Kavcar, *age.*, s. 189.

21 Cahit Kavcar, Ahmet’in ismini Efruz yapma sebebinin “asıl kimliğini gizlemek” olduğunu iddia eder. Bizce bu iddia, doğru değildir (Kavcar, *age.*, s. 186).

22 Ömer Seyfettin, *age.*, s. 131-132.

23 Tanpınar’da aynı şeyin kıyafet değiştirme ile yapıldığını görürüz.

24 Ömer Seyfettin, *age.*, s. 118.

25 “Pek bedîî bir levha... Düşününüz. Çölde bir vaha... Tüpleri dökülmüş kamış yelpazeler hâlinde sakin, nâzenin duran hurma ağaçları... Saf, âsude, dumansız, lekesiz, yıldızsız bir sema... Susuz bir kuyunun başında ince mugaylân fidanları arasında kurulmuş çergeler... Herkes uyuyor. Hurmalar, sema, mugaylânlar... Her şey her şey uyuyor, yalnız kahraman Kays uyanık! Ganimetlerin dibinde birden çıkan rüzgârla denkler yıkılıyor. Müthiş bir seda, bütün bu sakin ufku dolduruyor: “Zırt...” diye! Herkes uyanıyor, koşuyor. Denklelerin altından birkaç sene sonra tamamıyla küre-i arza hâkim olup Zuhâl, Utarit, Zühre gibi küreleri de zapt için projeler yapan cihangiri çıkarıyorlar... Dünyada bundan nefis bir trajedi, bir destan, hatta bir opera mevzuu olamaz.” (*Efruz Bey*, s. 126)

ederek ve bu sırada aşırılığa kaçarak da romantik bir roman/hikâye kahramanı yaratmıştır. Rezil durumlara sokarak onunla alay etmiş, onu “şarlatan”lıkla birlikte anmış ve böylece romantizmi de şarlatanlıkla bir tutmuştur. Don Kişot hakkındaki yazısında -ona göre- gerçeklik taraftarı Cervantes’in, romantik kahraman / şarlatan Don Kişot karşısında yenilmesinden duyduğu haz, kahramana olan sevgisi ve övgüsü düşünüldüğünde karşımıza çıkan durum biraz çelişkili görünmektedir. Yazar, hem Don Kişot’u sever, onu yüksek ve ulvi bulur hem de Cervantes’in yaptığı hataya düşmemek için tam tersi hareket etmeye çalışır. Don Kişot’un yüksek ruhunu, şarlatanlıkla kaplayarak, onu okurun önüne yem olarak sürer. Belli ki Efruz’un sevilmemesi için gösterdiği çaba Türk edebiyatında karşılığını bulmuş, bu karakter devrinin tüm olumsuz kişilikleri için bir sembol olmuştur. Oysa Efruz’un tek derdi kendini kandırmaktır; başkası olmadan tahammül edemediği günün gerçeği, maalesef ona Don Kişot’un kaderini de nasip etmeyecektir.